

4 MENŠINOVÉ ŠKOLSTVÍ

Menšinové školy tvořily v období první republiky specifický druh školství, jehož tradice sahají do dob Rakouska-Uherska. Jednalo se o školy, které vznikaly v jazykově smíšených oblastech rakouské monarchie. Na území českých zemí se jednalo zejména o současné pohraniční území, kde v průběhu Rakouska-Uherska i první republiky žilo převážně německé obyvatelstvo. Zatímco v období před rokem 1918 byly české požadavky ohledně zřizování českých škol v těchto oblastech rakouskými úřady přehlíženy, vznik Československé republiky představoval pro mnohé české obyvatele žijících v pohraničí novou naději ve změnu dosavadního stavu. Na následujících řádcích se tak věnuji vývoji menšinového školství, přičemž svůj výklad začínám v období Rakouska-Uherska. Důvodem je již zmiňovaná tradice tohoto specifického druhu škol, na kterou plynule navázaly i československé školské úřady, ovšem s cílem toto školství proměnit v duchu nového demokratického státu. Kromě vlastního vývoje menšinového školství hlavní důraz kladu i na dopady změn, které v tomto školském odvětví v období první republiky nastaly i vzhledem k česko-německým vztahům.

4.1 Rakousko-uherské preludium

Pro pochopení vývoje menšinového školství v období Rakouska-Uherska a zejména jeho důsledků pro zřizování českých škol v jazykově smíšených územích je nutné začít únorovou ústavou z roku 1861. Součástí této ústavy totiž byla zemská zřízení, která jednotlivé země rakouského státu dělila na samostatné správní celky. Samostatným správním celkem, zřízením, se stalo i Království české⁷⁴. Tato zřízení

⁷⁴ Vzhledem k tématu této knihy se zabývám pouze situací v Království českém. Oblast Moravy a Slezska nesleduji.

zůstala v platnosti i po vzniku Rakouska-Uherska a po vydání prosincové ústavy v roce 1867. Pouze v roce 1862 byla doplněna důležitým říšským zákonem o obecní samosprávě. Na základě tohoto zákona pak v roce 1864 vznikl zemský zákon, který přizpůsoboval samosprávné okresy jednotlivým soudním okresům a zároveň nacionálnímu rozložení obyvatelstva (Hlavačka, 2006). Tyto právní normy se na dlouhá desetiletí staly právní základnou faktické zemské, okresní a obecní samosprávy a v průběhu šedesátých a sedmdesátých let utvořily téměř v celých Čechách lokální mocenské poměry na základě skutečných etnických a demografických hledisek. Kromě jiného to znamenalo, že „tyto samosprávy rozhodovaly zcela autonomně a autoritativně o jazykových poměrech v byrokratické komunikaci v obci a okrese s občany“ (ibid, s. 22).

Prosincová ústava z roku 1867 pak do společnosti zaváděla mnohé liberální zásady. Pro otázku menšinových škol bylo zásadní ustanovení říšského zákona č. 142 článek číslo 19, který stanovoval, že:

Všechny národové ve státě mají rovné právo, a každý národ má neporušitelné právo chovati a vzdělávati národnost i řeč svou. V zemích, kde bydlí více národností, jest veřejné ústavy vyučovací zařídití tak, aby příslušníkům každé z těchto národností poskytnuta byla možnost dojíti vzdělání v řeči mateřské, aniž by přitom byli nuceni učiti se jinému zemskému jazyku (Schelle, 2006, s. 88).⁷⁵

Politický, ekonomický i sociální rozmach českého obyvatelstva, jehož počátek lze datovat do druhé poloviny 19. století, vytvářel předpoklady pro získání silného postavení Čechů v českých zemích, a to na úkor německého obyvatelstva. To ovšem své pozice ztratit nechtělo a využívalo všechny dostupné prostředky, které jim dobová legislativa umožňovala. V tomto směru mělo německé obyvatelstvo usnadněnou pozici. Například tím, že ke článku č. 19 říšského zákona 142 nikdy nevyšla žádná prováděcí nařízení, která by jasně určila pravidla. To ve svém důsledku činilo z tohoto odstavce, jinak pokrokového a spravedlivého, podnět k největším národnostním sporům (Kádner, 1931a).

V okresech, které byly jazykově smíšené⁷⁶, tak docházelo v důsledku nerespektování tohoto paragrafu ze strany obecních zastupitelstev k dlouhým nacionálním bojům, které se koncentrovaly především do školské sféry. Tedy například, zda otevřít či neotevřít veřejnou menšinovou školu (Hlavačka, 2006). Svou roli v těchto sporech hrálo ovšem i znění Hasnerova zákona z roku 1869. Ten například otázku zřízení či nezřízení menšinové školy ponechával na vyjádření zemské školní rady, která se měla rozhodnout na základě doporučení těch, kteří

75 Plné znění zákona v němčině viz např. Reichgesetzblatt für Kaiserthums Oesterreich. Wien: K.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1867, s. 394–396.

76 V jazykově homogenních oblastech Češi s využitím zákona ve svůj prospěch problém neměli.

školu vydržovali (Číslo 62, 1869). V těchto případech tedy na základě doporučení představitelů obecních zastupitelstev, kteří byli ve většině případů německé národnosti (Šimáně, 2010b).

Toto nebylo ovšem jediným problémovým ustanovením Hasnerova zákona. S ohledem na menšinové školství byla problémem vlastně celá jeho koncepce. Literatura Hasnerova zákona totiž národnostní otázku vůbec neřešila. Vše bylo řešeno až jeho realizací (Váňová, Rýdl, & Valenta, 1992). Zákon tak ponechával příliš mnoho prostoru pro různou interpretaci svých jednotlivých ustanovení a v otázkách zřizování českých menšinových škol se stával v rukou německého obyvatelstva hojně využívaným nástrojem. Dokladem jsou i situace, ke kterým docházelo v politickém okrese Ústí nad Labem (detailněji viz Šimáně, 2010b). V takovýchto situacích obecní zastupitelé například argumentovali tím, že žádost zástupců českých rodičů o zřízení české školy nespĺňuje například paragraf 59 Hasnerova zákona. Jinými slovy řečeno, že nespĺňuje podmínku minimálního počtu dětí, pro které musí být škola zřízena. Podobně se odkazovali i na nenaplnění paragrafu 63, který stanovoval náležitosti týkající se vyučovacích prostor. Svou roli zároveň hrál i nátlak německého obyvatelstva na české. Ten se projevoval například v podobě různých výhrůžek (ve formě slovních a občas i fyzických útoků). Zejména pak ovšem v podobě falšování sčítání lidu, kdy Češi pod hrozbou vyhazovu z bytů či práce museli uvádět jako svou tzv. obcovací řeč⁷⁷ němčinu (Fišr, 2013; Šimáně, 2010b).

Čechům také neuniklo, že německému obyvatelstvu bylo povolováno zřídit školu často bez ověření, zda podmínky byly vůbec splněny. Žádosti českého obyvatelstva byly přitom vyřizovány až po náležitém prověření těchto žádostí, které se vleklo i několik let, ba i desetiletí (detailněji např. Šimáně, 2010b).

České obyvatelstvo se tak uchýlovalo k ustanovením Hasnerova zákona, která umožňovala zřídit školu soukromou. Tyto školy, zpočátku hlavně konfesijní⁷⁸, se sice musely řídit zněním zákona, ale mohly být zřizovány na své náklady jednotlivcem, spolkem či společností (Šafránek, 1918). I z toho důvodu byla roku 1880 založena Ústřední matice školská (ÚMŠ), která se ve svých stanovách definovala jako obranný spolek, jehož cílem bylo zřizování, udržování a podpora českých škol v rakouských zemích (Knápková, 2004). Dalšími významnými „obránnými spolky“ s totožným cílem, jako měla ÚMŠ, byly Národní jednoty, které se dělily dle svého působení na Národní jednotu pošumavskou, Národní jednotu severočeskou, Národní jednotu jihozápadní, Národní jednotu východomoravskou a Matici opavskou (Národní jednoty, 1925).

77 Dobový výraz pro jazyk, který obyvatelé používali při každodenním styku.

78 Na počátku platnosti Hasnerova zákona v roce 1870–1871 bylo v Čechách 92 českých soukromých škol. Všechny ovšem byly školami konfesijními, převážně protestantskými, které se během dalšího období transformovaly vlivem interkonfesijního rázu moderní obecné školy ve školy veřejné. Svou roli hrálo i financování těchto škol, které šlo z pokladny protestantské církve (více viz Šafránek, 1918).

Jejich činnost, ačkoliv byla rozsáhlá, nemohla ovšem vyřešit veškeré problémy českého obecného menšinového školství. Například za 25 let trvání ÚMŠ (do roku 1905) zřídila a otevřela ÚMŠ celkem 82 obecných škol, a to 69 v Čechách, 9 na Moravě a 4 ve Slezsku (Šafránek, 1918). Její finanční možnosti, plynoucí z různých darů vlastenců, nemohly podobně jako u Národních jednot zdaleka pokrýt veškeré finanční náklady spojené se zřizováním a vydržováním všech škol. Nehledě na problémy, se kterými se musely tyto spolky potýkat s nalezením vhodných prostor pro školy, s hledáním pozemků pro stavbu školy či s problémy souvisejícími se stavbou budovy školy (podrobněji viz Šimáně, 2010b, 2015).

I to byl důvod, proč se otázka menšinových škol objevila roku 1890 jako jeden z bodů tzv. punktací. Tedy v jednom z dalších pokusů o česko-německé vyrovnání (Efmertová, 1998). V rámci tohoto bodu bylo požadováno, aby menšinová škola byla zřízena všude tam, kde je alespoň 80 dětí rodičů bydlících v místě tři roky, nebo tam, kde je 40 dětí rodičů bydlících v místě pět let (Váňová, Rýdl, & Valenta, 1992). Podobně jako mnohé jiné snahy o nápravu v otázkách českých menšinových škol ani tato snaha nedošla naplnění. A tato problematika tak zůstala do konce rakousko-uherského státu nadále otevřena.

4.2 Československý part

Možnost změny dosavadního stavu v otázkách menšinového školství přinesl až vznik československého státu. Dalo se totiž očekávat, že rakousko-uherská legislativa bude upravena v demokratickém duchu, a nebudou se proto opakovat situace z předchozího období, kdy například pouze zvláště obecních zastupitelů vedla i k několikaletým průtahům v otázkách zřízení českých škol.

Původní rakousko-uherské normy upravující i otázky menšinových škol byly přežaty recepční normou. Nyní byli na tahu českoslovenští úředníci, aby rozehráli svůj part a původní nevyhovující normy upravili. Například tak, aby zřizování menšinových škol probíhalo bez průtahů podle potřeb místního československého obyvatelstva. MŠANO sice okamžitě začalo pracovat na nových školských zákonech, ale jak popisuje Beneš (2009), hlavním cílem těchto zákonů byla unifikace českého a slovenského školství. Otázka menšinového školství tak byla od začátku činnosti MŠANO spíše v pozadí agendy tohoto úřadu – na pozici méně důležitých úkolů.

Úpravu poměrů v českém menšinovém školství tak inicioval až Jindřich Metelka, který patřil mezi dlouholeté přední pracovníky ÚMŠ a v letech 1918–1920 působil jako poslanec Revolučního národního shromáždění Republiky československé (Řeháček, 2007). Metelka vypracoval nový návrh pro zřizování a otvírání elementárních škol (tedy obecných a měšťanských) s ohledem na situaci českého školství v jazykově smíšených oblastech. Jeho návrh byl přijat 3. dubna roku 1919

jako zákon č. 189, pro který se ovšem podle svého původce vžil název Metelkův zákon (viz Číslo 189, 1919). Společně pak s novelou⁷⁹ tohoto zákona a dalšími normami (viz dále) upravoval i poměry v menšinovém školství na území českých zemí⁸⁰ až do konce existence první republiky.

Hlavními body Metelkova zákona, rozděleného do 16 paragrafů, byly otázky zřizování či rušení obecných a měšťanských škol, otázky jejich financování nebo umístění a správy. Ve srovnání s obdobím Rakouska-Uherska zákon přinesl řadu významných změn. V otázce zřízení školy došlo například oproti znění Hasnerova zákona ke snížení počtu let, během kterých muselo být v obci v průměru alespoň 40 dětí ve věku povinné školní docházky. Konkrétně z pěti let došlo ke snížení na tři roky (srov. Číslo 62, 1869; Číslo 189, 1919). To ovšem nebyla jediná změna týkající se zřizování škol. Metelkův zákon odstranil nutnost vyhovět podmínce týkající se vzdálenosti bydliště případného žáka školy. Ta v původním znění nesměla překročit více než čtyři kilometry od školní budovy. Nový zákon naopak stanovil, že žáci mají být přijímáni do školy⁸¹ bez ohledu na vzdálenost jejich bydliště, pokud není překročena kapacita třídy, tedy 80 žáků (Číslo 62, 1869; Číslo 189, 1919). V případě, že by nebylo možné vyhovět těmto podmínkám, zákon umožňoval zřízení obecné školy i pro menší počet dětí, než bylo zákonem stanoveno. Taková žádost ovšem musela být zdůvodněna a projednána přímo na MŠANO (viz Číslo 189, 1919). Ve své podstatě tak jakákoliv obecná či měšťanská škola mohla být zřízena v jakékoliv obci v českých zemích.

Důležitá změna proběhla i v otázce správy a organizace těchto škol. Do roku 1921 menšinové školy byly – podobně jako i „nemenšinové“ – podřízeny přímo zemským školním radám. Po tomto roce pak přímo MŠANO⁸² (viz Číslo 292, 1920). Školy tak ve srovnání s obdobím Rakouska-Uherska již nepodléhaly místním ani okresním školním radám (viz Číslo 189, 1919). Jen pro věci týkající se školní docházky a hospodářské správy menšinových škol byly zřízeny místní školní výbory (členové byli rodiče žáků a zástupci školy), které ovšem fungovaly pouze jako poradní orgány školské správy, tedy bez úřední kompetence (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938). Zcela pak byly školy vyňaty z působnosti obcí či okresů. O náklady na tyto školy se nově staral stát. Navíc odpadla do té doby běžná komisionelní šetření, která se konala při žádostech o zřízení menšinových škol (Číslo 189, 1919;

79 Viz Číslo 295 (1920).

80 Zákon neplatil pro Slovensko ani pro Podkarpatskou Rus (viz Číslo 189, 1919).

81 Metelkův zákon uvádí pouze občanskou školu, nicméně novela tohoto zákona daný odstavec doplňuje i o obecné školy. Zda se jednalo pouze o chybu ve formulaci tohoto odstavce, či takto byl původně zákon zamýšlen, se mi ovšem nepodařilo v odborných zdrojích zjistit. Nicméně můj výzkum nasvědčuje tomu, že se s největší pravděpodobností jednalo o chybu.

82 MŠANO přejala pravomoc zemských školních rad na základě zákona č. 292 ze dne 9. dubna 1920, jímž se upravuje správa školství (viz Číslo 292, 1920). Jedná se o zákon, který navazoval na reformu župního zřízení, která ovšem byla uskutečněna pouze na Slovensku. Tento zákon tak ve většině svých ustanovení nenabyl účinnosti. Jednou z výjimek je výše zmíněné ustanovení (viz Buzek, 1935).

více o této problematice viz také Šimáně, 2010b). Žadatelé o menšinovou školu tak již v případě žádosti o školu nemuseli být v kontaktu s obecní správou a mohli oslovit přímo zemskou školní radu či od roku 1921 MŠANO. Zákon tak do jisté míry eliminoval možnosti zásahu většinového obyvatelstva obce do vlastního správního řízení. Příkladem takového jednání může být vytváření různých administrativních překážek či vyvíjení nátlaku na žadatele, aby od žádosti odstoupili (detailněji např. Fišr, 2013; Šimáně, 2010b; Trapl, 2003). Vyřizování žádostí se tak ve srovnání s předchozím obdobím značně zrychlilo.

To ovšem vedlo k jinému problému. Překotný růst například českých menšinových škol, ke kterému došlo po vzniku Československé republiky⁸³, s sebou přinesl problémy s umístěním těchto škol. Školy byly sice podle zákona zřízeny, ale fakticky je nebylo možné kde otevřít (Chlup, Kubálek, & Uher, 1938). Zákon tak řešil i otázku zabezpečení umístění těchto škol a zároveň i zabezpečení bydlení školního personálu. Konkrétně na tento problém zákon pamatoval svým ustanovením o nuceném nájmu. Podle něho byl každý vlastník nějaké reality povinen propůjčit své místnosti za přiměřenou finanční náhradu. Ohled byl brán pouze na to, zda by nuceným nájmem nebylo ohroženo majitelovo vlastní bydlení či živnost. Podobně zákon umožňoval vyvlastnění pozemků pro stavbu školních budov či vyvlastnění již postavených budov. Právo rozhodovat o nuceném nájmu či vyvlastnění měli zástupci zemských školních rad, respektive zástupci MŠANO, a to vždy po komisionálním šetření s vlastníkem reality (Číslo 189, 1919; Číslo 295, 1920). Tato ustanovení zákona představovala poměrně silnou podporu při zřizování menšinových škol. Zároveň se však staly i zdrojem řady konfliktů mezi většinovým a menšinovým obyvatelstvem obce, ve které měla být menšinová škola zřízena.⁸⁴

Podobně „výbušné“ bylo i ustanovení týkající se rušení školních tříd, případně celých škol. Toto právo měl opět funkcionář jmenovaný zemskou školní radou (případně MŠANO). K rušení tříd či škol pak docházelo v případech, kdy počet žáků ve škole nespĺňoval zákonné ustanovení (viz Číslo 189, 1919). To znamená, že například ve školách s padesáti žáky rozdělenými do dvou tříd mohla být jedna třída na základě tohoto zákona zrušena. Obdobně, pokud počet žáků v tříletém průměru nedosahoval počtu 40 dětí, mohla být zrušena celá škola.

4.3 Hlasy německého obyvatelstva

Přijetí Metelkova zákona představovalo pro německé obyvatelstvo žijící v Československé republice naprostý šok. To si po krachu myšlenky o připojení jednotlivých

83 Viz Příloha č. 1 – Vývoj počtu českých obecních menšinových škol a jejich žáků v období let 1919–1935.

84 Podrobněji problematiku řeším v následující podkapitole.

německých provincií k plánovanému Německému Rakousku uchovávalo alespoň určitou naději na spravedlivé řešení menšinových otázek v rámci mírových jednání vítězných velmocí. Čeští Němci totiž očekávali, že v rámci přijetí mírových smluv budou řešeny i otázky německého školství na československém území. Metelkův zákon byl však přijat před oficiálním politickým vyřešením poválečné situace, tedy i před podpisem smlouvy o ochraně národnostních menšin v Československu (Kasper, 2006). Vcelku oprávněně se tak německé obyvatelstvo cítilo zaskočeno. Pocit křivdy ovšem nadále rostl s tím, jak byly v průběhu první republiky řešeny i jiné menšinové otázky československého státu.

Ačkoliv Metelkův zákon byl navrhován jako univerzálně platný pro všechny obyvatele žijící na území Československa⁸⁵, tedy i v menšinovém postavení, německé obyvatelstvo si velmi rychle uvědomilo, že vychází vstříc zejména českému menšinovému školství (Kádner, 1931b). Například Reich (1995) uvádí, že zejména paragrafy týkající se nuceného pronájmu a vyvlastňování prostor pro školu či možnost zřídit školu i v případě počtu žáků, který neodpovídal zákonu, lze chápat právě jako snahu o prosazení českých národních zájmů.⁸⁶ Stejně názory se objevují i ve spisech z období první republiky. Například v jednom z textů anonymní autor upozorňuje, že v důsledku Metelkova zákona zbytečně vznikají školy pro pět, sedm, devět, patnáct či dvacet dětí, pro které jsou zabírány potřebné místnosti jak pro vyučování, tak i pro řídicího učitele na úkor německých škol. Stejně tak vidí problém ve zrušení komisionálního řízení, při kterém byli rodiče usilující o zřízení školy „vyslýcháni“. Podle něho se jednalo o chybu i z toho důvodu, že místní zastupitelstvo mělo větší přehled o místní situaci než úřady v Praze. Svůj postoj navíc dokládá názorem, že na českých školách se stejně neučí česky, protože tyto děti česky ani neumí a učitel stejně musí většinu času vyučovat v němčině (Unsere deutschen, 1920).

Německé obyvatelstvo tak pomalu, ale jistě tento zákon začalo považovat za:

...školský mor, za otevřený útok proti sudetoněmeckému národu, který byl zákonně „požehnán“, a tak demokraticky „legitimován“, jeho vyhlášení považovali za národní tragédii a jeho předkladatele, prezidenta Zemské školní rady Metelku, nazývali školním diktátorem, strůjcem všeho německého školského neštěstí v ČSR (Kasper, 2006, s. 36).

Podle Simma (1930) však Němci nebyli proti zakládání českých menšinových škol v německých oblastech, kde žila česká menšina. Vadilo jim, že zakládání těchto

85 Respektive platný byl pouze pro obyvatele, kteří žili na území Čech, Moravy a Slezska (viz Číslo 189, 1919).

86 V této souvislosti je zajímavý například i materiál NA s názvem Zabírání objektů (nedatováno). Dokumenty uložené v tomto kartonu totiž ukazují běžnou praxi při zabírání budov pro veřejné účely, přičemž zábory pro školské účely se řídil podle Metelkova zákona, ostatní pak podle zákona o zabírání budov pro veřejné účely č. 332/1919 (viz Číslo 332, 1919).

škol vyznívalo jako národní provokace. Problémem bylo například to, že pro pár českých dětí stát nechal stavět nové školní budovy, a to i z daní německých obyvatel, zatímco výrazně vyšší počet německých dětí se musel tísnit ve starých školních budovách postavených často ještě v průběhu 19. století (Reich, 1995).

Metelkův zákon nebyl ovšem vnímán pouze jako zákon utlačující německé školství (tzv. Schuldrosselungen), ale i jako zákon, kterým dochází k utlačování německé kultury obecně (Umlauf, 1960). Kádner (1931b) v této souvislosti píše o Metelkově zákonu jako o prostředku tzv. čechizace německých území. Němci se domnívali, že jeden z důvodů vydání Metelkova zákona souvisí i s projevem českého politika Rudolfa Bechyněho. V něm totiž hovořil o tom, že během následujících 20 až 25 let je nutné umožnit pronikání českého obyvatelstva do pohraničních území, aby již nebylo možné mluvit o uzavřených jazykových ostrůvcích, a počet Němců je nutné snížit, aby již nepředstavovali žádné nebezpečí (Keil, 1967).

Některé situace, ke kterým v pohraničí docházelo, pak tuto domněnku o využití Metelkova zákona k čechizaci německých území v Československu činí oprávněnou. Například jeden z pracovníků Německého velvyslanectví v Praze jménem Koch si totiž ve své zprávě všímá praxe německých rodičů, kteří museli nějakým způsobem reagovat na uzavírání německých tříd či škol. Udává příklad, kdy byla otevřena česká menšinová škola pro dvanáct českých dětí, ale uzavřena pro třicet německých. Tyto děti pak musely navštěvovat německou školu vzdálenou šest kilometrů. Rodiče německých dětí se tak začali uchýlovat k tomu, že své děti posílali do českých škol. Někteří z důvodu vzdálenosti do německé školy, někteří dobrovolně kvůli zvládnutí českého jazyka (Koch, 1983). Podle dalšího autora navíc docházelo k tomu, že v takovýchto případech se dítě vlastně nenaučilo pořádně ani česky, ani německy (Unsere deutschen, 1920).

Německé učitelstvo tak raději dále oslavovalo Hasnerův zákon z roku 1869, než aby hledalo společnou řeč s českými kolegy. Bylo to dáno i tím, že německá parlamentární komise⁸⁷ (školní výbor) zabývající se otázkou německého školství a volající po změně Metelkova zákona nebyla nikdy vyslechnuta (Simm, 1968). Německé učitelstvo se tak prostřednictvím různých spolků, z nichž nejvýznamnější byl Deutscher Kulturverband⁸⁸, soustředilo na organizování protestů vůči Metelkovu zákonu a obecně československé školské politice. Vrchol těchto protestů zejména v polovině 20. let pak představovaly školské stávky, ke kterým docházelo

87 Ve složení Spina, Hodina, Schollich, Feierfeil, Simm a Kostka ve spolupráci s Czermakem, Czechem, Jakschem a Hillebrandem (viz Simm, 1968). V této souvislosti se dochovaly poznámky poslance Schollicha, které prozrazují, že například některé německé žádosti o zřízení německých menšinových škol jsou nevyřízené i několik let, popřípadě že žádosti o jejich zřízení byly odmítnuty a mnohé další detaily z německého školství. Konkrétně v těchto případech jmenoval například obec Albrechtice, Mlíčovice, Franzsdorf či Trnávka aj. (více viz Zrušení škol, nedatováno).

88 Jde o spolek s původním názvem Deutscher Schulverein, který byl založen již roku 1880 a po roce 1918 přejmenován na Deutscher Kulturverband (viz Řeháček, 2007; Trapl, 2003; Tippelt, 1968).

v různých oblastech českých zemí (detailněji např. Kasper, 2006; Tippelt, 1969; Umlauf, 1960 ad.).

V průběhu dalších let situaci přirostřovala i mezinárodní situace. Především důsledky celosvětové hospodářské krize a nástup Adolfa Hitlera k moci v Německu. Vlivem uzavírání různých průmyslových podniků docházelo k růstu nezaměstnanosti a odlivu nezaměstnaných z průmyslových center, kteří hledali práci jinde (Glassl, 1995). Odchod těchto lidí způsoboval problémy i pro oblast menšinového školství, a to vlivem úbytku dětí, které odcházely pryč společně s rodiči. V tomto prostředí tak v podstatě začal, podobně jako v období Rakouska-Uherska, nový „boj o dítě“. S tím rozdílem, že vedle nacionálních důvodů hrály roli i důvody ekonomické (podrobněji k situaci v období Rakouska-Uherska např. Kyogoku, 2003).

S růstem intenzity nacionalistických projevů v Československu pomalu rostl i vliv několika nacistických stran, které v Československu působily (především v DNSAP a DNP⁸⁹). Zejména ve straně DNSAP se soustředila řada mladých německých učitelů, kteří toužili po životě v jednom státě, ovšem nikoliv s Československy, ale se zahraničními Němci (Kasper, 2006).

Změna poměrů je patrná i v zosřené rétorice německého obyvatelstva vůči Metelkovu zákonu. Pokud ve 20. letech například Simm (1930) hovořil o tomto zákonu poměrně smířlivě a největší problém viděl v tom, že uplatňování některých jeho ustanovení zbytečně vede k národním provokacím, ve 30. letech zvolil agresivnější tón. V této době mluví již přímo o útoku na německé školství prostřednictvím geniálních a matematicky přesných formulací Metelkova zákona (Simm, 1968). Obdobné výroky lze zaznamenat i ze zpráv Německého velvyslanectví v Praze. Například zaměstnanec tohoto velvyslanectví Stein v roce 1934 ve své zprávě psal o šikaně německého hospodářství, kultury a školství ze strany československých úřadů (Stein, 1991).

V této době se také množí případy přednášek a vyučování v protistátním duchu – zejména ve výuce zeměpisu, dějepisu a v občanské výchově. Podobně i cesty československých Němců do Německa na schůze národních socialistů či veřejná propagace Hitlerova hnutí v Československu prostřednictvím vlajek s hákovým křížem, pozdravem Heil, obrazy Hitlera apod. Stejně tak se objevuje zpívání různých zakázaných písní (Wacht am Rhein), stávky německých rodičů ohledně zavírání německých tříd a škol, vyvěšování německých vlajek namísto československých apod. (Kasper, 2006). Útoků nezůstaly ušetřeny ani významné historické pedagogické osobnosti českých dějin. Například v Poříčí u Trutnova byla v předsíni české obecné školy pomalovaná busta J. A. Komenského a na praporečnou žerď školy vyvěšena nacistická vlajka (Vašata, 2006).

Československá vláda na tyto projevy již v roce 1933 reagovala přijetím tzv. zákonů na ochranu republiky a výnosy MŠANO o náležitých projevech ve ško-

89 Více o těchto německých prvorepublikových stranách např. Malíš a Marek (2005).

le a o státoobčanské výchově (viz Výnos – č. 4184, 1933; Výnos – č. 40.659-I, 1933). Dále byly vyneseny rozsudky v procesu s německým sportovním svazem Volkssport⁹⁰ a byla zakázána činnost organizací DNSAP a DNP, které se nejvíce podílely na protistátní činnosti (více o této problematice např. Kučera, 2007; Kasper, 2006; Hoensch, 1969).

Vítězství SdP v parlamentních volbách v roce 1935 se samozřejmě projevovalo nejen na celostátní úrovni, ale i v jednotlivých příhraničních okresech. Podobnými výsledky totiž končily i volby do zemských a okresních zastupitelstev (podrobněji např. Schultze-Rhonhof, 2008; Kárník, 2002; Pernes, 2005; Kaiser, 1995). Dalo se tak očekávat, že výsledky voleb se promítnou i do každodenního života obyvatel pohraničí a konflikty týkající se menšinových škol budou nabírat na intenzitě.

Očekávání německého obyvatelstva, že po ztroskotání iredentistického hnutí vznikne legislativa, která by důsledně zachovala stav německého školství z období Rakouska-Uherska, případně ho dále rozvíjela, tak nebyla vyslyšena. Naopak vydání a způsob uplatňování Metelkova zákona u německého obyvatelstva vyvolalo doslova šok. Zákon se stal jedním z dalších pramenů konfliktu mezi českým a německým obyvatelstvem, se kterým si již ve 20. letech MŠANO nedokázalo poradit. Svědčí o tom i různé pokusy tohoto ministerstva, které bychom dnes označili přinejlepším za úsměvné. Kádner (1931b) například upozorňuje na neuskutečněný nápad MŠANO, který počítal s tím, že některé ze vzniklých menšinových škol budou přesunuty z dosavadního prostředí do oblasti čistě české. Za tímto účelem dokonce měly vznikat komise, jejichž členy se měli stát i němečtí zástupci. Jedná se tak o jeden z dokladů naprosté bezradnosti československé vlády při řešení otázek menšinového školství. Tato bezradnost navíc během 30. let vlivem politické a hospodářské situace dále gradovala. Teprve až konec první republiky celou situaci vyřešil. Ovšem velmi trpkou cestou – obsazením československého pohraničí nacistickým Německem.

Shrnutí kapitoly

České menšinové školy, jak byly od dob Rakouska-Uherska tyto instituce v jazykově smíšených oblastech nazývány, byly po dlouhé období své existence spravovány na základě Hasnerova zákona a jeho novely. Přestože tento zákon umožnil rozvoj českého školství v jazykově homogenních oblastech, jeho litera byla v souvislosti s menšinovým školstvím značně neurčitá. Zřizování menšinových škol bylo závislé na splnění mnoha kritérií a do rozhodování o zřízení menšinové školy zasahovaly jak školské instance, tak i samospráva obcí. Právě ta mohla vyvíjet, a také vyvíjela,

90 Jednalo se o proces s tzv. Volkssportem, což byl německý sportovní svaz založený roku 1929, který ovšem pod maskou sportovních aktivit sdružoval pronacistické sympatizanty (více viz např. Mikš, 2003).

v různých podobách tlak na české obyvatelstvo, aby od svých žádostí o zřízení menšinové školy upustilo.

Ze zřizování menšinových škol se tak stal v druhé polovině 19. století doslova boj. A to boj mezi českým obyvatelstvem a rakouskými úřady, které byly v pohraničních oblastech ve většině případů v rukou německého obyvatelstva. Češi za těchto situací využívali možnost zřídit školu soukromou. To Hasnerův zákon umožňoval. Soukromé školy ovšem musely být spravovány zcela na náklady zřizovatele. Stát na ně nepřispíval.

Ani zřízení soukromé školy ovšem nemuselo vést k jejímu finálnímu otevření pro české žáky. Zřizovatelé museli vyhovět dalším bodům Hasnerova zákona, což české obyvatelstvo stavělo mnohdy do neřešitelných situací. Tento stav pak zůstal neměnný až do konce první světové války.

V nových poměrech československého státu byla otázka menšinového školství řešena Metelkovým zákonem. Jeho prostřednictvím došlo k úpravě ne zcela jasných ustanovení Hasnerova zákona a jeho novely, které se týkaly zřizování obecných a měšťanských škol. Nově také menšinové školství začalo spadat přímo pod nejvyšší školské orgány, tedy zemské školní rady, respektive MŠANO. Ve věci zřízení menšinových škol tak byly zcela vyloučeny obecní samosprávy, které byly vnímány jako hlavní zdroj většiny obstrukcí v bývalém režimu. Školy navíc mohly na základě určitých podmínek nově vznikat pro libovolný počet školou povinných dětí.

Problém tohoto zákona ovšem spočíval v jeho uplatňování v otázkách školství národnostních menšin žijících v Československu. Přestože byl tento zákon formulován jako univerzálně platný pro všechny národy žijící na území Československa, Češi jeho prostřednictvím prosazovali zejména své zájmy. Nejmarkantnější pak v pohraničních česko-německých jazykově smíšených oblastech. Pro Němce to byla další ukázka československé domýšlivosti a další krok, který potvrzoval, že vládní představitelé nechtějí naslouchat jejich požadavkům o rovnoprávném postavení s většinovým československým národem. V důsledku uplatňování Metelkova zákona v praxi, kdy byly německému obyvatelstvu rušeny, případně zabírány nejen třídy na školách, ale i samotné školní budovy, pak tento zákon začali Němci vnímat jako prostředek k prosazení československé moci na jejich území.

Projevy pociťovaných křivd v každodenním životě obyčejných Němců pak rostly či klesaly v závislosti na politickém dění. V průběhu 20. let svou nespokojenost se školskou politikou MŠANO v jazykově smíšených oblastech dávalo německé obyvatelstvo najevo umírněnou formou prostřednictvím různých nenásilných demonstrací, školských stávek či zasíláním petic k československým nebo mezinárodním úřadům. Přestože v každodenním životě docházelo i na projevy násilí, fyzická napadání či agresivnější tón protestů nebyl pro toto období určujícím znakem. Situace začala být vážnější až s důsledky hospodářské krize a nástupu Adolfa Hitlera k moci v Německu, které se v Československu promítly ve vítězství SdP v parlamentních i zastupitelských volbách. Agresivnější tón projevů různých zástupců

německé menšiny doprovázený i fyzickým násilím se pomalu, ale jistě stával běžnou součástí i protestů proti školské politice.

České menšinové školství na česko-německých jazykově smíšených územích tak procházelo během dvaceti let existence první republiky poněkud svérázným vývojem. Upravení sporných ustanovení týkajících se zřizování škol vedlo na jedné straně k „boomu“ českých vzdělávacích institucí, které byly zřizovány i pro nepatrný počet žáků (viz Příloha č. 1)⁹¹. Na straně druhé ovšem MŠANO nedokázalo reagovat na problémy, které s tímto „boomem“ souvisely. Menšinové školy ve své podstatě MŠANO během dalších let nechalo napospas svému osudu, nebo nabízel nekonstruktivní řešení. Prvotní euforie z možnosti zřizovat české školy téměř pro každého českého žáka tak byla brzy vystřídána nekonečnými každodenními spory mezi českým a německým obyvatelstvem, které definitivně vyřešilo až obsazení pohraničí nacistickými vojsky v říjnu roku 1938.

91 Vývoj počtu českých obecných menšinových škol a jejich žáků v období let 1919–1935.